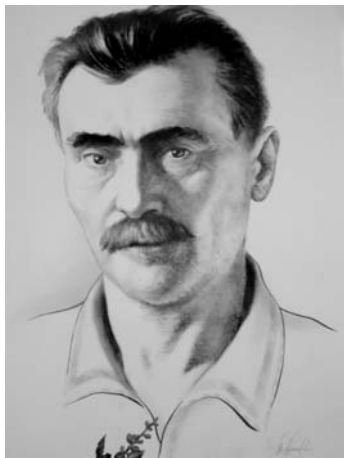

*Марина Верховецька,
старший науковий працівник
Одеського художнього музею*

ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ КРИЧЕВСЬКИЙ В ОДЕСІ
До 140-річчя від дня народження

Родина Кричевських належить до славетних родин українського мистецтва, чий творчий доробок увійшов до скарбниці вітчизняного та світового мистецтва ХХ сторіччя. Мистецька діяльність В. Г. Кричевського обіймає понад півстоліття (1897-1952 рр.), припадаючи на період бурхливого розвитку української культури. До цього розвитку спрочинився у великій мірі він сам, працюючи в найрізноманітніших ділянках образотворчого мистецтва [1].

22 березня 1918 р., на замовлення голови Центральної Ради М. Грушевського, В. Кричевський виконав Великий і Малий герби України, ескізи печатки і заставки для офіційних документів Української Народної Республіки і Центральна Рада затвердила їх. Герб, розроблений В. Кричевським на основі Володимирського тризуба, затверджений в якості Малого герба незалежної України.

У травні 1940 р. художник одержав звання заслуженого діяча Української РСР. А у листопаді 1940 р. в Києві відбулася його перша велика персональна виставка, яка пройшла надзвичайно виразно та масштабно [2]. Експонувалось більше 1000 творів живопису, графіки і декоративно-ужиткового мистецтва, були показані також архітектурні проекти та ескізи до кінофільмів. Виставку відвідало багато людей, вона мала і широкий резонанс

у пресі. У Києві у Державному музеї українського мистецтва відвідувачі виставки, художники не раз відмічали схожість творчої манери одеського митця О. Шовкуненко та В. Кричевського. Про неї писали у книзі видруків: «В искусстве Кричевского восхищает обилие солнечного радостного света. Эта вера в жизнь действует заряжающе. Много удовольствия мне доставили лирические зарисовки Украины. Как хороша она в небольших акварельных работах. Передачей воздуха, света, тона художник владеет с необычайным мастерством. Замечательны работы художника по изучению народного искусства Украины». Запам'ятав художник ці щирі визнання, як і слова свого давнього приятеля Максима Рильського: «Спасибі прекрасному, вдумливому і талановитому художникові В. Г. Кричевському, його виставка справляє велике враження. Вона освіжає душу» [3].

Василь Григорович, який вперше показав свої широкі здібності майстра в малярстві (акварель, олія), архітектурі і ряді інших галузей мистецтва в 90-х роках XIX ст. — на початку минулого XX ст., був тим працівником української художньої культури, що черпав натхнення з народного мистецтва, працював над ним і виконував роботу подібну тій, яку проробила плеяда українських діячів того часу в інших галузях мистецтва: Лисенко — в музиці, Карпенко-Карий, Заньковецька, Саксаганський та Садовський — в театрі.

Син міського фельдшера, він виріс в селі Ворожба на Харківщині, де змалку ввібрав у себе душу і властивості народної творчості, красу і силу природи, що так реально відчувається в його творах. Ще в початковій школі Василь Кричевський багато малював, головним чином, аквареллю, а коли він вчився вже в залізнично-технічній школі, то з захопленням копіював гравюри та малюнки фасадів, окремі фрагменти будівель, архітектурні деталі. Провчившись два роки в залізнично-технічній школі, В. Кричевський закінчив на цьому шкільне навчання і почав своє трудове життя та самоосвіту. З 15 років він став на роботу техника Харківської міської управи, де зробив ряд проектів та оформлень будинків.

Поруч з цією роботою він продовжував свої архітектурні замальовки й писав акварельні пейзажі. На нього звернули увагу харківські архітектори і він переходить на роботу до інженера-архітектора С. Загоскіна (1889 – 1891), де одержав художньо-архітектурну освіту, користуючись цінною бібліотекою архітектора. знайомством і стосунками з художниками Г. М. М'ясоєдовим, М. О. Врубелем, з українським краєзнавцем А. Шнайдером, з архітекторами, письменниками, музикантами тодішнього Харкова. Тут, в атмосфері живих культурних та мистецьких інтересів, Василь Кричевський здобув те, чого йому бракувало в загальній освіті.

Історію матеріальної культури та історію мистецтв він вивчав в харківському університеті, відвідуючи лекції професорів Редіна та Багалія, працюючи під їх керівництвом в університетській бібліотеці. Після роботи в С. І. Загоскіна Кричевський працював помічником міського архітектора (1892 р.), потім в будівельному відділі залізниці (1893-1898 рр.) і одночасно, вечорами, в майстерні архітектора О.М. Бекетова (1893-1903 рр.), де брав участь в проектуванні та будівництві цілого ряду громадських будівель Харкова. Допомагаючи в проектуванні та будівництві, він пройшов хорошу практичну школу зодчого.

Поступово втягуючись в мистецьке життя, відвідуючи публічні лекції, бібліотеки, виставки, він ближче познайомився з харківськими художниками: М.М. Уваровим, К.К. Первухіним та пейзажистом-маріністом М.С. Ткаченком [3]. Пильно придивляючись і вивчаючи роботи місцевих художників та «передвижників», що відвідували Харків, Василь Григорович разом з тим намагався знайти свій власний творчий шлях. 1897 р. він вперше виставляє свої акварельні етюди на художній виставці в Харкові, які дуже тепло зустріла публіка і критика. Прихильно поставились до молодого таланту також місцеві художники.

Олійними фарбами Василь Григорович почав писати в 1898 р. В 1899 р. Кричевський виставляє свої роботи в Петербурзі

в «Товаристві акварелістів», має там успіх і стає постійним учасником виставок даного «Товариства». На жаль, на виставці було показано лише частину його робіт раннього періоду, оскільки основна маса їх — пейзажі, картини, збірка матеріалів по народному мистецтву, замальовки, архітектурні проекти, композиції тощо — згоріла під час в пожежі будинку, де він жив у 1918 році.

З величезною любов'ю та енергією вивчав Василь Григорович у цей час народне мистецтво, робив безліч замальовок, обмірів, склав чудову збірку зразків народної творчості. Невипадково в 1901 р. археологічний з'їзд доручив йому зробити для Виставки українську хату, що він виконує з любов'ю і великим знанням усіх властивостей народної архітектури [4].

Маючи великі знання з українського народного мистецтва і певний досвід роботи, В. Г. Кричевський 1902 р. зробив на конкурс проект будинку Полтавського земства (нині Краснавчій Музей у Полтаві), де широко використовує ці свої знання. Вміло і майстерно черпаючи основні архітектурні і мистецькі мотиви з скарбниці народної творчості, він разом з тим розвивав та збагачував їх своїм художнім талантом. Проект тоді одержав першу премію і Кричевському було доручено розробити його та керувати будівництвом у той час.

Не зважаючи на ряд несприятливих умов, які були створені земцями навколо проекту в незвичному для них стилі, Василь Григорович з виключною енергією та любов'ю взявся за розробку робочих рисунків і підготовку до будівництва. Як архітектор-художник В. Г. Кричевський ясно розумів, що пряме перенесення народних орнаментів на стіни будинку було б механічним і не пов'язувалось з архітектурою, тому він провадив глибоку дослідну роботу. Детально вивчав народну творчість Полтавщини, Чернігівщини, Харківщини, зробив багато архітектурних замальовок з метою встановити взаємозв'язок між матеріалом та формою в народному будівельному мистецтві, що й дало змогу створити цільний архітектурний образ, органічно поєднати орнамент з архітектурою.

На будівництві Василь Григорович брав безпосередню участь, і жодна деталь не проходить поза його увагою. Лише в кінці деякі деталі були опрацьовані не ним і без його участі, що й позначилось на певному переобтяженні окремих місць внутрішнього оформлення. Поряд з роботою в архітектурі Кричевський завжди брав жваву участь і в інших галузях мистецтва, вносячи всюду властивий йому талант, свіжість думки і творче захоплення.

1907-1909 рр. він оформляє ряд вистав Театру М. Садовського, вводячи і в мистецтво театру те нове, що нищило рутину «малоросійщини». Його перхід у театр збігся з добою поширення у мистецтві тенденцій сецесії і символізму, що, як і перші спроби кубізму і конструктивізму, активно заявили про себе на європейських виставках, широко проникали і на сцену. Після спорудження земства, яке зробило його авторитетним, він значно розширив круг знайомих. У Києві серед його знайомих були В. Антонович, М. Грушевський, С. Єфремов, П. Саксаганський. Він багато знайшов близького з митцями Г. Дяченко, К. Бахтіним, І Іжакевичем, К. Крижицьким, С. Светославським, М. Бурачком. Зі Львова він разом з Грушевським у 1911 р. поїхав на Всесвітню Архітектурну виставку до Риму. Пізніше побував у Флоренції. Незабаром після повернення з закордону він працював у килимській майстерні Варвари Ханенко. У 1913-1915 рр. він працював художнім керівником ткацької майстерні в селі Оленівці, де за його ескізами виготовлялись килими та вибійки. На Всеросійській кустарній виставці 1913 р. ці вироби одержали золоту медаль (панно-килим «Ілля Муромець» придбано музеєм Соляного мистецтва в Санкт-Петербурзі, багато інших закуплено для Парижу та Берліну).

Після революції Василь Григорович став професором художніх вузів, невпинно працюючи в цій галузі. І тоді він керував кафедрою художніх дисциплін, безпосередньо керував майстернею малювання на архітектурному факультеті Київського художнього інституту. Одночасно він брав жваву участь

і в громадсько-художньому житті міста, працюючи в різних Комісіях, Спілці радянських архітекторів, Спілці радянських художників України тощо.

З 1925 р. його увагу привертає до себе новий вид мистецтва — кіно, яке на той час починає набувати великої ваги. Він оформив ряд фільмів, фото та ескізи яких широко були показані на данній виставці. Найвизначніше місце серед них посідає перший кольоровий український фільм «Сорочинський ярмарок». І в цю нову галузь роботи Кричевський вносить свій хист і свої особливості. Працюючи над фільмом певної доби, Василь Григорович показує її не в натуралістичних формах, а в реалістично узагальнених, дає тон і колорит того часу всілому. В окремих орнаментах та вишивках до фільму він не повторює цілком старовинних зразків, а відтворює лише суть форми, стиль зображуваної доби, що надає такому оформленню особливої свіжості та барвистості.

В Києві не було кінофабрики десь до 1929 р., тому на Одеській кінофабриці ВУФКУ В. Г. Кричевський займався у 1925 -1926 рр. художньо-історичним оформленням фільмів «Тарас Шевченко», «Тарас Трясило», «Борислав сміється» за твором І. Франко. У 1927 року він зняв фільм «Людина з лісу», «Леся», «За стеной», займався у цьому ж році художнім оформленням фільму О. Довженко «Звенігора». До нашого міста Кричевський повернувся ще у 1936 році для художньо-історичного оформлення фільму «Назар Стодоля» за п'єсою Т.Г. Шевченка.

Починаючи з 1925 р. Василь Григорович дає ряд внутрішніх оформлень і кілька архітектурних проєктів: проєкт будинку «Роліт», збудованого в 1931-1934 рр., проєкт та оформлення меморіального Музею на могилі Т. Г. Шевченка в Каневі (1936 — 1938 рр.) та інші. В 1934 р. Василь Григорович зробив шкіц-проєкт розміщення урядових будинків у Києві, де висунув цікаву ідею з'єднання віадуктом Володимирської гірки з Пролетарським садом. Він був одним з тих небагатьох самоуків, які одержали високе звання, не маючи, по суті, фахової та загальношкільної освіти.

Проте, це ще далеко не всі галузі мистецтва, в яких проявляв свій хист В. Г. Кричевський. Багато і плідно працював він також в графіці, давши ряд чудових оформлень окремих видань. За проектом Василя Григоровича збудовано також монументи на могилі М. Коцюбинського в Чернігові та надгробок академіку Д. Заболотному в селі Чоботарці.

Після експонування у Києві у 1940 р. виставка В. Г. Кричевського демонструвалася у вересні 1940 р. в Одесі [5]. У Державному художньому музеї (сьогодні Музей Західного та Східного мистецтва на вулиці Пушкінській, 9) було представлено 900 творів живопису, графіки та архітектурних проєктів, кіно-, театрального та декоративного мистецтва за 1898-1940 рр. Газета «Большевистское знамя» від 13 вересня тоді писала: «В Одессе в Государственном музее в нескольких залах открыта интересная выставка, посвящённая творчеству доктора искусствоведческих наук, заслуженного деятеля искусств В.Г. Кричевского. Маститый художник — замечательный мастер украинского пейзажа... Выставка пробудет в музее в течении 2 месяцев».

Професор Йосип Зейлігер, голова Одеської обласної організації спілки радянських архітекторів, який познайомився з Кричевським ще у 1925 р. під час зйомок фільму «Г. Шевченко», розповідав на відкритті виставки, як усіх вразило те, що «...человек горел каждой минутой, каждым мигом, создавая эту картину. Основной главной ценностью Василия Григорьевича является то, что его творчество уходит глубокими корнями в изучение народного искусства, но я бы сказал, что его знания ограничивались не только этим, его знания и эрудиция вообще в области истории искусства были чрезвычайно велики... он был приглашен в качестве профессора в Одесский художественный институт и здесь мы сразу почувствовали в нем исключительного педагога, человека, который подходил к воспитанию как к величайшему, серьезному процессу... Это не был преподаватель — это был Учитель, друг и товарищ. Мне приходилось много встречаться с Василием Григорьевичем и в Киеве, и в Одессе...».

Професор одеського художнього училища М. Д. Муцельмахер [6] був вражений творами М. Кричевського і величезною кількістю зробленого. Він казав: «не стареєт» цей майстер, «он остаєтєся солнєчнєм, он солнєцєпєклєннєк, он любєт яркєстє, насєщєннєстє украинскєй прєдєлє, в кєтєрєй он вєрєс, кєтєрєй он прєпєтєлєсє». Вєстєпєв нє обгєвєрєннє і одєськєй хєдєжнєк Мєхєйло Жєк [6], колєшнєй колєгє М. Кричєвськєго пє Украинськєй акадємєє мєстєцтєв. «Кєк-тє зєйдє к М. Кєцєбєнєскєму в 1906 гєдє (Жєк тєгдє жєл в Чєрнєгєвє), я нє стєнє нєд пєсьмєннєм стєлєм у нєгє увєдєл нєскєлєкє малєнєкєх єтєудєв... и вєт кєк-тє срєзє пєчєстєвєл сємпєтєю к єтєму чєлєвєкє. Єтє солнєчнєстє, єтє дєлє, єтє Украина пєчєстєвєлєсь срєзє, єє прєдєлє, кєтєрєя чєтєкє, хєрєшє бєлє прєдєдєнє нє єтєх 2-3 нєбєлєшнєх єтєудєх. Сємєгє авторє я єщє нє знєл, вєдєл тєлєкє пєрєвєє єтєудє. Я спрєсєл у Мєхєйлє Мєхєйлєвєчє (Кєцєбєнєскєго), ктє єтє тєкєй. Он гєвєрєт — єтє архєтєктєр Кричєвськєй». В стєттє М. Жєк тєк описєвє в одєськєму жєрнєлє «Шквєл» №7 1929 р. вєглєд В. Кричєвськєго: «Брєвє острєшкємє. А пєд нємє тєкє пємєтлєвє, рєзємнє і лєгєднє очє. Устє хвєлєпєютєсь вєд лєгкєго усємєхє, як нєвє влєтєкє. Трєхє сєвєвєтє, гєстє чєпрєнє і зєвсьєм стрєнкє, мєлєдєчє пєстєтє. Хєдєжнєк-мєндрєвнєк, хєдєжнєк-дєслєднєк, хєдєжнєк у пєвнєму знєчєннє єтєгє слєвє».

Успєх вєстєвкє бєв нєстєєлєкє вєлєкєм, а рєзєнєнєс тєкєм шєрєкєм, щє хєдєжнєкє зєпрєпєнєвєлє чєрєз рєк влєштєвєтє щє єднє пєрсєнєлєнє вєстєвкє. І вєн пєдгєтєвєв тєкє вєстєвкє з пєвнєх тєврєв, вєкєнєнєх у 1941 рєцє. Вєстєвкє з 204 жєвєпєсєнєх і грєфєчнєх рєбєт бєлє рєзгєрнєтє у кєвтнє-трєвнє і Кєєвє, а у чєрєвнє — в Одєсє, дє її зєстєлє вєєнє.

Лєтєрєтєрє:

1. Вєлєнтєнє Рєбєн-Крєвчєнєкє. Вєсєлє Кричєвськєй. — К., 2004; Пєвєлєвськєй В. В. Г. Кричєвськєй. Жєттє і тєврєчєстє. — Н.— Ёєрк. 1974.

2. Кєтєлєг пєрсєнєлєнє вєстєвкє. В. Г. Кричєвськєй. Вєстєвкє

творів. — К., 1940.

3. Мистецтво України. Біографічний довідник. — К., Українська енциклопедія, 1997; Каталог Третьяковської галереї. — М., 1984.

4. З'їзд 1901 р. відбувся у Харкові. Каталог 12 Археологического съезда в Харкове. — Харков, 1901.

5. Персональные и групповые выставки Советских художников 1917-1947 гг. Справочник. — М., 1985.

6. М. И. Жук (1883 — 1964) — український художник, поет. В 1925 — 1953 рр. викладав у Одес. худ. школі та інституті, професор з 1917 р.

Т. Б. Фраерман (1883 — 1957) — художник викладав в Одес. худ. інституті в 1920 -1949 рр.

М. Д. Муцельмахер (1900 — 1961) — художник викладав в Одес. худ. інституті в 1931-1942, 1945 — ?, в 1946 — 1952 рр. — секретар Одес. обл. відділення Спілки художників України.